

РОЗДІЛ III. ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 001-057.4(477)«1930»(092) Г.Нудьга:801.81
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2021-2-22>

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ФОЛЬКЛОРУ В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ ДОБИ

Коломицева М. О.

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри мовної підготовки

*Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

просп. Академіка Глушкова, 2, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-6268-3105

mariyakolomytseva@gmail.com

Ключові слова:

*фольклор, польові
дослідження, радянський
фольклор, фольклорні
жанри, квазіфольклор,
псевдофольклор, частівки.*

У статті здійснено загальний огляд основних напрямків і подано всебічну характеристику фольклористичних досліджень Г. Нудьги та зацентровано увагу на архівних польових записах на Чернігівщині кінця 1936 – початку 1937 рр., яка, до того ж, супроводжувалася окремими супутніми записами – щоденником дослідника, де зафіксовані враження фольклориста від спілкування з респондентами та нотатки про різні організаційні обставини протягом періоду збирацької роботи.

Оспівування радянських вождів і нового життя того часу мало на меті, насамперед, утвердження у свідомості українського народу нових ідеалів життя, моральних цінностей, принципів організації суспільних відносин, тож фольклориста цікавила передовсім радянська тематика, він хотів пересвідчитися у відповідності декларованих владою «розквіту творчості нового часу». Також його завданням була фіксація саме зразків-новотворів.

Записаний Г. Нудьгою матеріал свідчить про те, що жанрове різноманіття радянського фольклору переважно тяжіє до пісенно-віршових форм: особливого поширення набули так звані малі форми – частівки, жанровою особливістю яких є поширення інформації серед населення. Розглянуто фольклорні зразки квазі- та псевдо- фольклору. Наголошено на характерній ідеологічній заангажованості відповідного часу, а також тематичній спрямованості квазі-фольклорних текстів різних жанрів, що акумулюють у собі стереотипізовані образи нової радянської дійсності.

Представлений у польових записах фольклорний матеріал в архівних фондах рукописів і фонозаписів ІМФЕ НАН України містить прозові та ліричні жанри. В аналізованих текстах відображено домінантні суспільно-історичні ідеологеми, які є невід’ємною частиною літературної творчості радянського періоду загалом, що аргументує доцільність розгляду таких текстів як історико-культурологічних джерел у вивченні усної народної творчості початку ХХ ст.

TRANSFORMATIONAL CHARACTER OF FOLKLORE IN THE CONTEXT OF THE IDEOLOGY OF THE ERA

Kolomytseva M. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant at the Department of Language Training
Educational and Scientific Centre «Institute of Biology and Medicine»
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Akademika Glushkova Ave., 2, Kyiv, Ukraine, 02000
orcid.org/0000-0002-6268-3105
mariyakolomytseva@gmail.com*

Key words: *folklore, field research, Soviet folklore, folklore genres, quasi-folklore, pseudo-folklore, parts.*

The article provides a general overview of the main directions and gives a comprehensive description of folklore research by G. Nudha and focuses on archival field records in Chernihiv region in late 1936 – early 1937, which, moreover, was accompanied by some related records – the researcher's diary, which recorded impressions of the folklorist from communication with respondents and notes on various organizational circumstances during the period of collecting work.

The glorification of Soviet leaders and new life of that time was aimed, first of all, at establishing in the minds of the Ukrainian people new ideals of life, moral values, principles of public relations, so the folklorist was primarily interested in Soviet themes. Also, his task was to fix the samples-innovations. The material written by G. Nudha testifies to the fact that the genre diversity of Soviet folklore mainly tends to song and verse forms: the so-called small forms – particles, whose genre feature is the dissemination of information among the population, have become especially widespread. Folklore samples of quasi- and pseudo-folklore are considered. Emphasis is placed on the characteristic ideological bias of the time, as well as the thematic orientation of quasi-folklore texts of various genres, which accumulate stereotyped images of the new Soviet reality.

The folklore material presented in the field records in the harp collections of manuscripts and phonographs of the IMFE of the NAS of Ukraine contains prose and lyrical genres. The analyzed texts reflect the dominant socio-historical ideologies, which are an integral part of the literary work of the Soviet period in general, which argues the expediency of considering such texts as historical and cultural sources in the study of oral folk art of the early twentieth century.

Постановка проблеми. Розвиваючи артикульовану в нашому дослідженні тезу про синкретичний характер фольклору, який вбирає в себе суспільно-політичні, культурні доміанти доби та ретранслює відповідні реалії у текстах, різних жанрах народної словесної творчості, слід наголосити на тому, що на розвиткові українського фольклору 1930-х рр. не могли не позначитися ті трагічні події почату ХХ ст., які мали місце в історії. Але більшою мірою він зазнав трансформаційних перетворень під впливом радянського ідеологічного агітпропу, який вкорінював нові ідеали й цінності, які повинні були прорости в масову свідомість населення.

На протигагу органічно витвореним народом пісенно-поетичним творам та фольклору інших

жанрів приходять цілеспрямоване (яке всіляко заохочувалося радянською владою) «творення» нового «радянського фольклору». Часто траплялося так, що на фольклорне кліше народних творів (образність, принципи римування) накладався інший зміст з іншими персонажами – відтак, поставали радянські думи, героїчні пісні, тощо. Деякі пісні та їх мелодії свідомо перероблювалися: у потрібних місцях підставлялися інші імена, реалії. Відтак ідеться про симулякри, підробку тощо.

Таке оспівування радянських вождів і нового життя мало на меті, насамперед, утвердження у свідомості українського народу нових ідеалів життя, моральних цінностей, принципів організації суспільних відносин. Цікаво, що аналізовані тексти не зазнали особливої усної трансляційної тра-

диції, часто записувалися окремими «авторами», що мали завдання «створити» такі «народні» твори до певних визначних дат радянського святкового календаря, продекламувати їх привселюдно. Тобто функціонування таких фольклорних зразків суттєво відрізняється від традиційного.

Разом із тим створювалися й побутовали інші, далеко не такі «райдужні» тексти: частівки, пісні, у яких відображено дійсну картину тогочасного радянського й колгоспного життя. Наголошується на тому, що в селян відбиралося останнє майно, руйнувалися господарства, в Україні панував голод і холод, а всіх, хто не погоджувався із позицією влади, хто мав свою думку, висилали в табори чи розстрілювали. Дуже важливо згадати біографічні відомості самого Г. Нудьги: «В умовах політичних переслідувань, економічних утисків під час колективізації <...> окремі зразки сільського фольклору 1930-х рр. розкривають сумну правду голодомору, розкулачення, поневіченої долі українського селянина» [3, с. 178]. Звичайно, на той час такі твори далеко не завжди можна було оприлюднювати, особливо в чийсь присутності. Ідеться про власне фольклорні тексти, теми, сюжети яких відображали суспільно-політичний, культурологічний контекст доби.

Мета статті – дати всебічну характеристику фольклорних матеріалів, записаних Григорієм Нудьгою на Чернігівщині кінця 1936 – початку 1937 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Записаний Г. Нудьгою матеріал свідчить про те, що жанрове різноманіття радянського фольклору переважно тяжіє до пісенно-віршових форм: особливого поширення набули так звані малі форми – частівки, жанровою особливістю яких є поширення інформації серед населення. Цікаво, що записані фольклористом зразки частівок відображають водночас і дрібні, і масштабні події в житті країни. Та головне – вони «легкі» до запам'ятовування.

Зібраний Г. Нудьгою фольклорний матеріал у кінці 1930-х рр. у різних регіонах України є цікавим щодо фактології різножанрового наповнення народного фольклору радянським змістом, що дає змогу простежити трансформаційні регіональні аспекти, а також виявити особливості творення та побутування аналізованих текстів.

Відтак звернімо увагу на матеріали та результати фольклористичної експедиції Г. Нудьги на Чернігівщину кінця 1936 – початку 1937 рр., яка, до того ж, супроводжувалася окремими супутніми записами – щоденником дослідника, де зафіксовані враження фольклориста від спілкування з респондентами та нотатки про різні організаційні обставини протягом періоду збирацької роботи.

Ця експедиція була здійснена взимку і тривала майже місяць (від 20 грудня 1936 р. до 18 січня 1937 р.). Судячи з означеної хронології, запис фольклорних текстів припадає саме на різдвяний період, проте архівні фонди не містять календарно-обрядового фактажу. Територіально експедиція охоплювала Прилуцький, Ічнянський, Іваницький, Талалаївський, Бахмацький, Конопський райони Чернігівської області.

Так, по приїзді в Прилуки 21 грудня 1936 р. експедиція на чолі з Г. Нудьгою визначає перший маршрут селами Чернігівщини: Переволочне – Охінки – Боршна – Валки – Густиня, а вже «22 грудня вирушили «на перше полювання», зустрівшись з першим місцевим сільським поетом Левком Сологубом, який збирачам-дослідникам люб'язно надав для вивчення зошит своїх творів» [1, арк. 1]. Далі експедиція переїздить до так званого «Удайського князівства» – с. Переволочне, що над р. Удай, де зустрілися з анонсованим ще в Охінках дідом-пасічником – Василем Нестеренком.

27 грудня дослідники виїхали далі за новим маршрутом: Ічня – Гунсівка – Іржавець – Парадівка – Качанівка. У першому селі – Гнусівці Г. Нудьга зустрів «76-річного діда, лакея Забіли і Тарновського», який розповів «матеріал з життя». Про вечірнє відвідання колгоспних зборів Г. Нудьга скрушно пише: «Але і тут нового немає, а старого хоч одбавляй!» [1, арк. 4]. Отже, можемо дійти висновку, що фольклориста цікавила передовсім радянська тематика, він хотів перевіритися у відповідності декларованих владою «розквіту творчості нового часу», але навіть колгоспні збори не дають такого матеріалу. А тексти таких новотворів – продукт аматорської творчості «сільських поетів» – таких, як Сологуб.

Зустрівши Новий рік на відкритті клубу в Талалаївці, збирачі фольклору вирушають у села Гришине і Бацмани. Як бачимо з коментаря фольклориста, очевидно, його завданням була фіксація саме зразків-новотворів, оскільки гасло доби: «Новому суспільству – нові звичаї» вимагало унаочнення. Доказом такої ідеологічної «метаморфози» могли стати народнопоетичні тексти про Конституцію («То не зірка то не ясна»), «щасливе» життя нової радянської доби («Ми найщасливіші в світі»), «Свято Батьківщини») та ін.

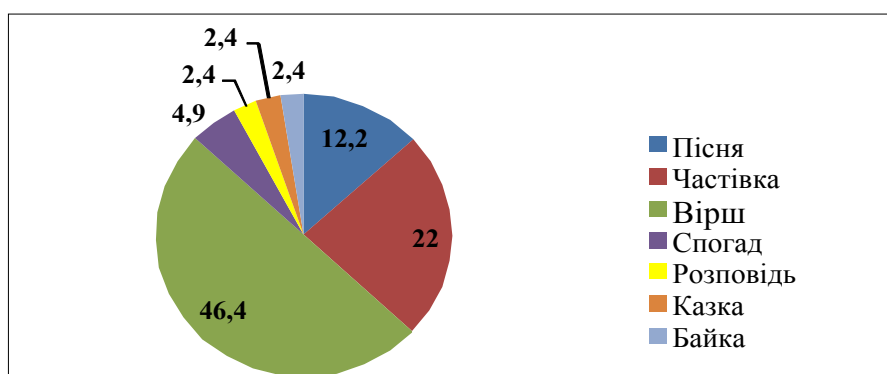
Цікавими є власне персоналії респондентів. Так, у с. Сільченковому фольклористи зустрілися з «колишнім партизаном Прохором Кулебою», який «був у боях з Ворошиловим» та передав свої записи та спогади [1, арк. 6–7]. У Бахмачі, як згадує у щоденникових записах Г. Нудьга, офіційна влада особливо не сприяла меті їхнього приїзду: «Районні організації (окрім секретаря РК ЛКСМУ) зустріли холодно: «Ну що ж, збирайте» [1, арк. 7].

В Івангороді, яке Г. Нудьга характеризує як «цікаве село», у якому «жив художник Ге, бував Л. Толстой, і особливо був розвинений рух партизан», експедиція перебувала напередодні та безпосередньо в день Різдва, наступного дня після свята в селі відбувалася «кулачня» (кулачні бої). Цікавими є щоденникові характеристики дослідника: «Зараз це заборонено, а ще рік-два тому назад це було закон народу і нічим це було заборонити. До революції це проводилось офіційно». Як бачимо з коментаря, учений не оминав дослідницькою увагою фіксацію звичаєвості, що свідчить про намагання фіксувати фольклорне явище у його цілісності, комплексно.

Щодо переважання фольклорних жанрів у селах, то Г. Нудьга зауважував (зокрема, йдеться про с. Попівку під Конотопом, у якому «до 2000 дворів, 8 колгоспів, 2 орденоносці» [1, арк. 9]: «Але з піснею тут не високо, все захлиснула частушка. Записали тільки цікаву «Пісню про Леніна і Сталіна» [1, арк. 9]. А в с. Шаповалівка від діда Книша Кузьми записали пісню «Ой за гаєм, гаєм». Казок же не захотів розказувати, сказавши: «Це чипуха, казка ніякої пользи господарству не дасть» [1, арк. 11].

Аналізуючи жанрову належність зроблених Г. Нудьгою у цій експедиції фольклорних записів, слід наголосити на переважанні віршів, пісень, так званих колгоспних частівок («частушок»), окремих прислів'їв. Так, наприклад, серед записаного 41 тексту 9 частівок, 5 пісень, 1 дума, 19 віршів, 2 прислів'я, 1 байка, 2 спогади, 1 розповідь, 1 казка. Результати дослідницько-пошукової парадигми Г. Нудьги аналізованого періоду у відсотковому співвідношенні представлено в Діаграмі 1:

Натомість за сучасною жанровою ідентифікацією ми бачимо таку картину: серед записаних текстів аналізованого періоду частівка становить 20%, байка – 3%, пісня-новотвір – 58%, історична пісня – 2%, балада – 2%, казка соціально-побутова – 3%, оповідь-бувальщина – 5%, дума – 3%, прислів'я – 4%.

Діаграма 1. Жанрова парадигма фольклорного матеріалу, зібраного Г. Нудьгою на Чернігівщині у 1936–1937 рр.

Тематично всі записані тексти є зразками радянського фольклору з притаманними ідеологемами, мовними кліше та семантично-образними наповненнями. Усіма засобами фольклорно-художньої виразності ці твори покликані відобразити картину нової щасливої (а отже, відмінної від попередньої) радянської дійсності. Артикульована характеристика стосується паремійних жанрів – прислів'їв та приказок: «Ми людьми стали, бо з нами Сталін», «Як сонце і земля, так Сталін і партія» [1, арк. 28]. У такому разі присутніми є спостереження П. Сосенка та Т. Шевчук: «У радянському квазі- і псевдофольклорі можна виокремити наполегливе намагання, стійку традицію пов'язувати Леніна / Сталіна або вчення Вождя з сонцем» [5, с. 288].

Принагідно варто звернутися до зауважень сучасних дослідників-фольклористів: «В «радянських прислів'ях та приказках» замість світогляду народу відображено фрагменти картини світу, яку прагне сформувати в народі тоталітарна держава, і ця картина світу й концептуалізація дійсності мають відповідати прийнятій у тій державі ідеології» [6, с. 142].

Окрім того, радянські «фольклористи» стверджують, що існує «популярна у прикарпатських селах Буковини гуцульська легенда «Нема йому рівного ні в чому», в якій «гірський пастух, думаючи про Леніна, порівнює його з громом, вітром, сонцем». Однак пастух «приходить до висновку, що велич Леніна ні з чим порівняти не можна, бо грім і вітер стихають, сонце світить тільки вдень, а ленінське слово завжди лунає по світу, його життя вічно світить людям» [1, с. 7–9]. Не позбавленими таких ідеологічних інтенцій є зразки фольклору.

Серед провідних тем для «народного» оспівування, поряд з прославленням образів вождів Леніна, а наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. – Сталіна, варто назвати одну з головних подій того часу – прийняття 5 грудня 1936 р. так званої «сталінської конституції». Відповідно до цієї Конституції було проголошено «перемогу соціалізму» та

визначено нові виробничі відносини, що ґрунтувалися на колективній власності. Також у документі були задекларовані рівні права для всієї радянської спільноти.

Наголосимо, цій темі були присвячені численні «новостворені» зразки як індивідуальної, так і штучної «колективної» творчості, до якої (що важливо) всіляко заохочували та яку підтримували.

Означені ідеологічні інтенції доби позначені і на матеріалах фольклорної експедиції Г. Нудьги, де тема «оспівування вождів народу», а отже, і Конституції Сталіна є однією з центральних. Так, у частівках всіляко прославляється нова конституція: *Що у нашій конституції / Журненькі літери / Їх розносять по країні / Буйнесенькі вітри* [1, арк. 14]. Або ж інший текст частівки: *Дуже хороше й заможне / Нам тепер живеться / Ми про Сталіна співаєм / Душа пісня лється* [1, арк. 14].

Своєрідною квінтесенцією короткого викладу змісту Конституції, її прав і свобод є такі рядки частівок: *Дуся тримає газету / пильно придивляється / Конституцію читає, / Весело всміхається / В конституції новій / Дуже ясно сказано / Й громадянам СРСР / Всі права показано. / Влюбому СРСР / Краще всього світу / Маєм право працювати / Маєм на освіту. / В нас жінкам є всі права / Будуть і повіки / Користуватися ними так, / Як і чоловіки. / Дано право нам на працю / Дано нам повіки / Одержуєм зарплатню / Врівні з чоловіками / Ми працюємо сумлінно / Слово дане здержуєм / Коли втратим працездатність / Пенсію одержуєм. / Є свобода говорити / Є свобода друку / Про невірність у цьому / Не буде ні звуку* [1, арк. 16].

Достатньо показовими є й інші ліричні тексти. Так, у с. Івангород Бахмацького району була записано наступний «новотвір» про конституцію: *То не зірка, то не ясна / Із неба скотилась / Конституція в Кремлі / Уже затвердилась / Радість ясна панує / Всіх підносить, утіша / Конституція вже в дії / Вся радіє і віта* [1, арк. 21].

У «Конституції» також згадується й ім'я «вождя Сталіна»: *Всюди лине: «Ти наш Сталін»! / У піснях новий закон / Основний він для країни / Непорушний є кордон* [1, арк. 22].

На окрему увагу заслуговує мотив звеличення Сталіна у піснях, віршах, навіть частівках, причому з характерним найвищим порівнянням його з сонцем, що, у свою чергу, пояснюється зародженням «культу особи». Його образ змальовується в епітетах «сонячного», «золотого», «осяйного», якому люди зобов'язані всім на світі: більше того, навіть сили природи підкорядковані Сталіну: *То не ясне любе сонце / Привело до щастя нас / То наш вождь великий Сталін / Щастя він створив для нас / Сонце ясне, золотєє / Всім дає життя і світ / Сталін мудрий і великий / Новий*

він відкрив нам світ / То не сонце ясне гріє / Гріє й освіщає / Слово Сталіна велике / Всіх нас согреває [1, арк. 25]. На цьому зразку увиразнюється процес фабрикивання фольклору. Використовуючи принцип фольклорного паралелізму (порівняймо, з тексту козацької пісні: *«Розвивайся, сухий дубе // Убирайся, козаченьку», «Завтра мороз буде» / «Скоро поход буде»* [2, с. 310]; або *«Ой на горі огонь горить / А в долині козак лежить», «Ой, коню мій вороненький, / А де ж мій син молоденький»* [2, с. 316]; та ін.) та постійних епітетів «ясне сонце», властивих народнопоетичній традиції, авторською анонімною суб'єктивністю продукується текст, який маскується за фольклорною тропікою.

У вірші «Сталін», написаним П. Кондратенком із с. Сильченкове, ім'я Сталіна та конституції є нерозривно пов'язаними: *На крила широкії беркут розтяв, / Що з гір полетів до окраїн / В червоній столиці в Кремлі підписав / Проект конституції Сталін / Як жар антрациту, як сонце вгорі / Як полум'я світле багряне / Горить мов та зірка на баїні в Кремлі / Ім'я полум'яне – Сталін* [1, арк. 44]. Віршування наведеного зразка засвідчує авторську суб'єктивність, наявну у тексті порівняння («як сонце вгорі», «як полум'я світле») підтверджують наше припущення про те, що визначальною креативною силою є авторське начало, тобто представлений зразок – фальсифікат, ймовірно, що власник щоденника-пісенника, П. Кондратенко, є і автором аналізованого тексту.

Також «сонцесяйний» вірш про Сталіна було продекларовано на зборах, присвячених обговоренню конституції, вчителем-комсомольцем Кизенко А.А. в с. Іржавець Іваницького району: *Одно з небесних ти світил / Зорієш променем надії / На крилах вгору ізлетів / Наш мужній вождь і наші мрії / До сонця зір сягає путь / Де промінь падає так яскраво / Життя нового встав трибун / Новітнє сонце наше встало. / Це друге сонце наше Сталін / Життя нового він творець / Це сонце стало негасиме / І серце наше всіх сердець* [1, арк. 26]. Функціональне призначення таких авторських текстів – декламація на офіційних зібраннях, пропаганда більшовизму з його аксіологією, потвердження культу особи.

У культивуванні означеної поетики у сучасному фольклористичному дискурсі вбачається процес формування окремої радянської міфології, що призводить до створення нового пантеону героїв та сакралізації партійних вождів: «В радянській «масовій культурі» сонце чи зоря співставляється з Леніним / Сталіним, з ленінським вченням, комунізмом, сталінською Конституцією <...> розроблялися саме «мітологічні» (псевдосакральні) конструкції Леніна-Сонця (чи Сталіна-Сонця), а не «художні/поетичні» порівняння Леніна з сонцем, яке щодня світить на небі» [5, с. 287–288].

У квазі-фольклорному відображенні радянської дійсності значне місце посідає змалювання нового життя в колгоспах і на заводах, а особливо порівняння його зі старим життям «при панах-куркулях»: *Що у полі стоїть груша / Буїно вона розцвіла / Жить заможно в колективі / Без отого куркуля* [1, арк. 24].

Переваги нових реалій та перспектив життя висвітлено також у «Розповіді колгоспниці»: *Батько був вічним в селі батраком / А мати була хвора / Батько робив, скільки здужав, панам / Ще й дома обсіла дівчора <...> Але прокотилось дуже «ура» / І серце моє стрепенулось / Я почула «Царя більше нема» / І щастя мені усміхнулось <...> Я учуся тепер ленінізму / Кохаю старого чекіста / І росте у нас донька щаслива / Вже донька моя трактористка* [1, арк. 35].

Ми не можемо відкидати креативної потуги й колективного автора, припускаємо, що наведений текст спродуковано малоземельним незаможним селянством, для якого колективне господарювання – можливість господарської діяльності. Однак, беручи до уваги час фіксації тексту (після трагедії голодомору 1932-33-х рр.), більш логічним нам видається версія цілеспрямованого фальшування, намагання видати бажане за дійсність, а, можливо, й самозберегтися, приховуючи за позірною вербалізацією уявних смислів страхітливую правду про фізичне нищення землероба.

Штучним ностальгійно-трудолим ліризмом, що актуалізує наші припущення про фальшування фольклору, сповнений зразок тексту, записаний Г. Нудьгою в аналізованій період на Чернігівщині, у якому, очевидно, автор закликає уявні молоді літа повернутися в теперішнє краще життя: *Так верніться літа мої / До мене у гості / Живу вільно, живулюбо / Заможно в колгоспі <...> Так верніться ж мої любі / рано на розсвіті / Я живу життям колгоспним / Найкращим на світі* [1, арк. 33–34].

Наукові розробки С. Єрмоленко, пов'язані передусім із аналізом взаємовпливу фольклору й літературної мови, дають неспростовні підстави вважати текст, записаний Г. Нудьгою, фальсифікатом. Наприклад, текст ліричної пісні, де представлено тотожні символи: *Запрягайте ж коні в шори, коні воронії, / Доганяйте літа мої, літа молодії. // Чи догнали, не догнали в калиновім мості, / Вернітеся, літа ж мої, до мене хоч в гості.* [4].

Додатковим аргументом наведених тверджень є поезія Т. Шевченка «Минули літа молодії» (*Минули літа молодії, / Холодним вітром од надії / Уже повіяло. Зима!*), що ґрунтується на фольклорній контамінації. Зауважимо, головними персонажами записаних квазі-фольклорних текстів є переважно герої нового часу: передовики виробництва та сільського господарства, чеснотами та привабливістю яких стає самовід-

дана праця на благо колективу, рідного колгоспу та радянської батьківщини. Як правило, усі свої «трудові подвиги» нові герої часу присвячували також «вождю Сталіну». Так, у «Пісні про героїню» оспівано ланкову колгоспу ім. Комінтерна Марію Демченко, яка «слово дала Сталіну» та збрала з гектара 523 га цукрових буряків: *Про «500», про героїню / Ходить слава з краю в край / Про Демченкову Марію / Пісня – дужче залунай ... / Ой ходили слухи чорні: / «Де ж це видано таке- / Перекрити старі норми? / Та «воно» ж це молоде!» / Не така у нас Марія / До нових іде висот / Дам я чуєте? З гектара / Дам я чуєте? П'ятьсот!* [1, арк. 45].

Проаналізований матеріал, зібраний Г. Нудьгою, свідчить про те, що досить часто в текстах представлено образ тракториста-передовика: *В'ються стежки поза гаєм / Шелестить опалий лист / Я найкращий у бригаді / Комсомолец-тракторист / Я від зорьки і до зорьки / На колгоспівських ланах / Орю землю під цукровий / Під цукровий під буряк* [1, арк. 48].

Та й загалом, технічне оснащення колгоспів у селах, нові способи виробництва завжди викликали непідробний інтерес у населення, що, логічно, відображено і у фольклорних текстах: *Сонце гріє, пахне липа / Колоситься поле-лан / До колгоспівського жита / Ведуть трактором комбайн <...> Скільки радості на полі / – дід Сироватка звідкіль – / Вийшов зранку подивитись / Як збиратимуть ячмінь* [1, арк. 49].

Водночас у контексті колективної колгоспної праці в активній фазі функціонування перебувають також жартівливі пісні, присвячені змагальності. Сюжет аналізованих текстів розгортався на основі ліричних традицій передирок та кпинів між хлопцями та дівчатами: *Гей Анюто, ай Степан / Коні в сіялку – на лан / Гей, рушайте, гей хутчіш / Лунай пісня веселіш / Гей цілує сонце лан / Гей Анюто, ай Степан / Хто засіє га хутчіш / На змагання – веселіш / Гей Анютка кінча діло / Бо в Анютки коні – змії / А Степан лише почав / Кепсько коні доглядав* [1, арк. 47]. Зразки зафіксованих текстів замінюють найбільш давні календарно-обрядові пісні – зажинкові, жнивварські, обжинкові. Новотвори, ймовірно, супроводжували офіційні свята врожаю, які мали заступити традиційні обжинки відповідно. Усе це унаочнює новий вектор ідеологічної політики радянської влади: «Новому життю – нову святочність!».

У записах народної творчості 30-х рр., окрім текстів трудової та радянської тематики, варто виокремити суспільно-політичні твори, які присвячувалися актуальним на той час політичним питанням, а саме: необхідності захищати «країну рад» від «капіталістичного агресора», який повсякчас може «напасти», загальносвітової політич-

ній обстановці. Змістовно діалогічність текстів розгортається в межах двополярного світу — «соціалістичного» та «капіталістичного». Так, у вірші «Незабутнє готування» звучить віщування про розв'язання війни: *Зараз скрізь в капіталістів / Йде готовність до війни / І прийшли у нас години / Незабутні вони / Ось – Японія-країна / Хоче взяти весь Китай / Але близько летить поміч / І наш вільний рідний край / В неї кризи раз за разом / Не вилазить з них вона / Ще таких країн багато / Ще найдеться не одна / Німеччина, Англія, Естонія, Франція / – все це капітал. / Робітник / Готує прапор / Трубить у сигнал... [1, арк. 40].*

У контексті сучасної політичної ситуації – протистояння Росії всьому цивілізованому світові, агресивна пропаганда, яка шириться не лише на громадян країни-агресора, а й нав'язується іншим народам, такі фальшовані тексти, фіксовані Г. Нудьгою у ХХ ст., увиразнюють та унаочнюють давні кремлівські ідеологеми, масковані в народні форми.

В означеній дослідницькій парадигмі на особливу увагу заслуговує жанр байки, зокрема текст «Непереможний Рак», авторство якого належить Грицьку Гуляницькому. У коментуванні до правильного тлумачення байки зазначалося, що «Під Жуком розуміється Японія, а другі жуки – капіталістичні країни. Під Раком – Радянський Союз. Японія оголосила війну Радянському Союзу, але коли Радянський Союз розтросив японське військо, одступили і більше не вертались»: *Це не дуже давно велося / Сім років як відбулося / Жук на Рака нападав / І гриз, і бив, і кусав / Гарматою в око поціляв / Фугаси під вус підкладав / А Рак спокійно все сидів / На жука уважно глядів / Потім взяв Жука і кинув / І геть аж за моря закинув / Гей та й полякались всі Жуки / Щоб не залетіти за море / Як один поховались по норам / І більше від тіль не виглядали [1, арк. 43].*

У зв'язку з постійними загрозами для радянського «гармонійного» ладу, які вбачалися звідусіль, особлива увага спрямовувалася на посилення

захисту кордонів, та різні настанови для армії «влучно влучать» у ворогів, що теж знайшло відображення у народній творчості: *Стоїть вартовий на границі / Береже країну рад / Внутрі країни народився / Молодий змінний отряд.. / Як сказав товариш Сталін / Хлопці не дримайте / А на кадрових хлоп'ят / Всю надію майте [1, арк. 36].*

Звернімо увагу, кінцеві рядки віршу співзвучні зі словами та римуванням народної пісні про Кармалюка, що доводить висловлене нами твердження про активне використання автентичних фольклорних зразків для творення нових. Наявність в українськомовному тексті російських лексем («отряд», «внутрі», «границі», калька «змінний» тощо) увиразнюють ідею штучності записаного тексту, який, відтак, є фальсифікатом.

Ідею мілітаризму трансльовано в тексті-новотворі «Червоноармійцям»: *Ви, сини отчизни батьківщини, / Захищайте ж ви свої кордони / Стежете за кожним кроком ворога / Що носить незграбні погони / Научайтесь добре військової справи / Щоб у ворога влучно влучать / Хай все більшають Червоної армії лави / Та все ширше військовою справу вивчають [1, арк. 39].*

Висновки. Підсумовуючи проведеній нами аналіз зразків радянської псевдофольклорної творчості 1930-х рр., зібраних у результаті експедиції Г. Нудьги на Чернігівщину, слід наголосити на характерній ідеологічній заангажованості відповідного часу, а отже, тематичній спрямованості квазі-фольклорних текстів різних жанрів, серед яких переважають ліричні, що акумулюють у собі стереотипізовані образи нової радянської дійсності. Попри деяке кваліфікування таких фольклорних зразків як квазі- чи псевдо-фольклор, зауважимо: в аналізованих текстах відображено домінуючі суспільно-історичні ідеологеми, які є невід'ємною частиною літературної творчості радянського періоду загалом, що аргументує доцільність розгляду таких текстів як історико-культурологічних джерел у вивченні усної народної творчості початку ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Фольклористика 8–3, од. зб. 190.
2. Бостан Г. Сонце трудящих (В.І. Ленін у фольклорі молдавських сіл Буковини). *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 6. 7–9.
3. Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості : пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. Київ : Веселка, 1989. С. 606.
4. Карчова Ю.І. Історична еволюція форм побутування пісенного фольклору в українській музичній культурі ХІХ–ХХ століть. *Вісник ХДАДМ*. 2011. Вип. 3. С. 173–179.
5. Сологуб Н. Калиновий міст. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine36-17.pdf>.
6. Сосенко П. Псевдокульт сонця у «масовій культурі». *Література. Фольклор. Проблеми поетики. КНУ імені Тараса Шевченка*. Вип. 38. Київ. 2013. С. 287–300.
7. Трифонов Р.А. Ідеологізація картини світу в «радянських прислів'ях і приказках». *Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2011. Т. 24. № 1. Ч. 2. С. 142–147.

REFERENCES

1. Arkhivni naukovi fondy rukopysiv i fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, fol'klorystyky ta etnolohiyi im. M.T. Ryl's'koho NAN Ukrayiny [Archival scientific funds of manuscripts and phonographs of the Institute of Art History, Folklore and Ethnology. M.T. Rylsky National Academy of Sciences of Ukraine]. *Fol'klorystyka* 8 – 3, od. zb. 190.
2. Bostan H. (1968) Sontse trudyashchykh (V.I. Lenin u fol'klori moldavs'kykh sil Bukovyny) [The Sun of Workers (V. Lenin in the folklore of the Moldavian villages of Bukovina)]. *Narodna tvorchist' ta etnohrafyya*, № 6. 7–9.
3. Zakuvala zozulen'ka. Antolohiya ukrayins'koyi narodnoyi poetychnoyi tvorchosti : pisni, prysliv'ya, zahadky, skoromovky (1989) [The cuckoo was chained. Anthology of Ukrainian folk poetry: songs, proverbs, riddles, colloquialisms]. KYIV: Veselka. S. 606.
4. Karchova YU.I. (2011) Istorychna evolyutsiya form pobutuvannya pisennoho fol'kloru v ukrayins'kiy muzychniy kul'turi XIX – XX stolit' [Historical evolution of the forms of existence of song folklore in the Ukrainian musical culture of the XIX – XX centuries]. *Visnyk KHDADM. Vyp. 3*. S. 173–179.
5. Solohub N. Kalynovyy mist [Kalinovy Bridge]. Retrieved from: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine36-17.pdf> (accessed 20 October 2021).
6. Sosenko P. (2013) Psevdokul't sontsya u «masoviy kul'turi» [Pseudo-cult of the sun in «mass culture»]. *Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky*. KNU imeni Tarasa Shevchenka. Vyp. 38. Kyiv. S. 287–300.
7. Tryfonov R.A. (2011) Ideolohizatsiya kartyny svitu v «radyans'kykh prysliv'yakh i prykazkakh». [Ideologizing the picture of the world in «Soviet proverbs and sayings»]. *Ucheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu im. V.I. Vernads'koho. Seriya «Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi»*. T. 24. № 1. CH. 2. S. 142–147.